

Tijdschrift voor
**Jeugdrecht en
Kinderrechten**

Afgiftekantoor Gent X

2^e jaargang
tweemaandelijks
tijdschrift
december
2001/5

Mys & Breesch, uitgevers

*Om dit tijdschrift te verkrijgen
wenden tot*

MYS & BREESCH Uitgevers
Graslei, 12
9000 GENT

Een onderzoek over de beslissingen genomen door de parketmagistraten en de jeugdrechters*

Charlotte VANNESTE

Hoofd van het Departement Criminologie
Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie

Inleiding

Het departement Criminologie van het Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC) kreeg begin 1999 een opdracht van de toenmalige Minister van Justitie om een onderzoek te verrichten naar de delinquentie bij minderjarigen en de afhandeling ervan door de gerechtelijke jeugdinstansies. De vraag werd heel algemeen geformuleerd. Er werd namelijk verzocht de beslissingen die de magistraten van het Openbaar Ministerie en de jeugdrechters inzake jeugdcriminaliteit nemen, te evalueren. De vraagstelling vloede in feite voort uit de vaststelling van het Begeleidingscomité voor de toen lopende hervorming dat er een "duidelijk gebrek was aan wetenschappelijke gegevens over deze materie"¹.

Het onderzoek kon plaatsvinden dankzij de medewerking van 50 Nederlandstalige en Franstalige parketmagistraten en jeugdrechters.

In dit artikel wordt verslag uitgebracht over enkele resultaten van het onderzoek.²

"Grote mensen houden van cijfers. Wanneer je hen vertelt over een nieuwe vriend, vragen ze nooit het belangrijkste. Ze zeggen nooit: "Hoe klinkt zijn stem? Van welke spelletjes houdt hij het meest? Verzamelt hij vlinders?" Maar ze vragen: "Hoe oud is hij? Hoeveel broertjes heeft hij? Hoeveel weegt hij? En hoeveel verdient zijn vader?" Dan pas vinden ze, dat ze hem kennen.

Antoine DE SAINT-EXUPÉRY, *De Kleine Prins*, 1943.
(Vertaling: Rotterdam, 1999)

1. Waarom dit onderzoek?

We weten dat cijfers geen perfect beeld geven van de reële situatie. Zelfs al worden de gegevens omstandig weer gegeven, worden ze niet misbruikt noch verkeerd geïnterpreteerd, dan nog geven ze enkel dat deel van de werkelijkheid weer dat kan worden gekwantificeerd, dat zich dus herhaalt, dat zich van elkaar onderscheidt of dat onderlinge gelijkenissen vertoont.

En toch, zelfs bij gebrek aan specifieke, gedetailleerde resultaten, leveren cijfers aardig wat informatie op die men nergens anders kan terugvinden. Dat is waarschijnlijk de reden waarom de "grote mensen" er niet omheen kunnen. Hoe kunnen we anders de dingen in hun juiste perspectief zien, hoe kunnen we anders de kern van de zaak evalueren? Zouden, zonder het kader dat cijfers geven, de juridische of criminologische debatten zich niet teveel op de analyse van theoretische modellen richten, op het onderzoek van redeneringen of op de observatie van praktijken waarvan de eigenaardigheid - of niet - niet kan worden afgemeten aan een objectief en globaal referentiepunt.

We kunnen niet loochenen dat de beschikbare cijfers inzake jeugdbescherming allerm minst volledig zijn. Door het haast volledige "statistische vacuüm" van het laatste decennium beschikken we over slechts enkele magere referentiepunten op federaal of op Gemeenschapsniveau.³

Het is in 1998, binnen de context van de *Nationale Commissie voor de hervorming van de wetgeving betreffende de jeugdbescherming*, dat de toenmalige Minister van Justitie zich bij deze situatie ernstige vragen begon te stellen. Vandaar dat aan de Statistische Cel van het Secretariaat-generaal van het Ministerie van Justitie de opdracht werd gegeven om de statistieken aangaande deze materie te vernieuwen. Dit diende te gebeuren in samenwerking met de Dienst voor het Strafrechtelijk beleid.

Het onderzoek dat enkele maanden later aan het Departement Criminologie van het NICC werd toegewezen, voorzag dus helemaal niet in de creatie van een statistiek - een proces dat trouwens zijn gewone loop diende te krijgen - maar had als doel, voorzover dat mogelijk was en met de beperking van een onderzoeksmethodologie die gelimiteerd was in de tijd, een aantal belangrijke lacunes op te vullen die toen waren vastgesteld. De bedoeling was daadwerkelijk een onderzoek te voeren op een *voldoende belangrijk staal* "zodanig dat de resultaten representatief zouden zijn voor de praktijksituatie van de magistraten in het hele land en de toekomstige beslissingen op het vlak van de jeugdbescherming wetenschappelijk zouden kunnen ondersteunen"⁴.

* Deze bijdrage is een vertaling van het artikel verschenen in *JDJ* 2001, nr. 207, 5-12.

¹ Begeleidingscomité voor de wetsherziening betreffende de jeugdbescherming, verslag van de vergadering van 28 mei 1998, Anne GRAINDORGE.

² Het onderzoeksrapport kan worden verkregen bij de afdeling Criminologie van het NICC.

³ In bijlage van het onderzoeksrapport kan een analyse worden teruggevonden van de stand van zaken aangaande de beschikbare statistische gegevens op het vlak van de jeugdbescherming.

2. Onderzoeksmethode

Tegen de achtergrond van de onderzoeksmethode moet worden benadrukt dat de werking van justitie wordt beschouwd als een systeem. Deze beschouwing vloeit voort uit de vaststelling dat er in elk stadium van de strafrechtspleging bepaalde keuzes worden gemaakt. Deze keuzes hebben als gevolg dat waar sommige zaken worden geklasseerd, andere dan weer worden weerhouden. De aangebrachte zaken worden binnen dit systeem dus in deze of gene richting gestuurd.

Uitgaande van dit basisconcept bij de uitwerking van ons onderzoek, kunnen we het huidig Belgische jeugdrechtssysteem voorstellen als een boomstructuur. Vertrekend vanuit een stam met alle zaken die het strafrechtsbedelingsysteem te verwerken krijgt, onderscheidt het model eerst diegenen die worden doorverwezen naar het jeugdparket, om vervolgens de verschillende stappen te retraceren die een dossier in deze tak van het systeem kan doorlopen, en met als cruciale stadium, tenslotte, de doorverwijzing van het dossier naar de jeugdrechter.

Deze benadering leidt in ons onderzoek tot twee groepen van resultaten.

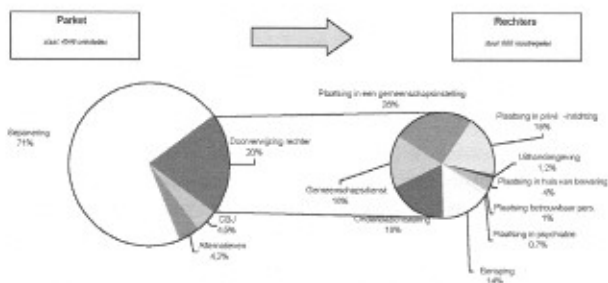
Een eerste groep van resultaten steunt op een systematische telling van alle beslissingen die gedurende een periode van drie maanden - van september tot december 1999 - in acht Nederlandstalige en Franstalige gerechtelijke arrondissementen⁵ werden getroffen. Zo kan voor de twee beslissingsfasen, met name voor eerst bij de parketmagistraten, en vervolgens bij de jeugdrechters, de verdeling van de beslissingen die ten aanzien van minderjarigen werden genomen als antwoord op "als misdrijf omschreven feiten", worden nagegaan.

Een tweede groep resultaten vloeit voort uit een diepgaande analyse van een representatief staal⁶ van beslissingen waarop twee onderzoekstoelen tegelijk werden toegepast: enerzijds een nauwkeurige verzameling van gegevens uit de dossiers en anderzijds een vragenlijst waarop de persoon die een beslissing neemt, de elementen aanduidt die hebben meegespeeld in het besluitvormingsproces. Deze resultaatengroep omvat zelf nog twee nauw met elkaar verbonden luiken, met name de beschrijving, vanuit diverse invalshoeken, van de populaties van minderjarigen die met het gerecht in aanraking komen (*het profiel van de doelgroep*), en een

onderzoek naar de invloed van de verschillende elementen op de beslissing (*de besluitvormingslogica*).

3. Verdeling van de beslissingen

In het kader van dit onderzoek houden we enkel rekening met de beslissingen die werden genomen als reactie op een "als misdrijf omschreven feit". Anders gezegd, enkel de beslissingen die werden genomen op basis van artikel 36, 4° van de wet van 8 april 1965, worden onderzocht en geanalyseerd.

3.1. De gegeven oriëntaties op het niveau van het parket

Bij het parket werden 11.219 beslissingen geregistreerd door 25 verschillende magistraten. Men mag er van uitgaan dat dit volume beslissingen ongeveer 55% vertegenwoordigt van de beslissingsactiviteit in de acht arrondissementen in kwestie tijdens de observatieperiode, of ongeveer 7% van de beslissingen die de parketmagistraten in België jaarlijks nemen ten aanzien van minderjarige delinquenten. Van deze beslissingen kunnen er 4.546 worden beschouwd als zijnde bepalend voor het verder verloop van het dossier⁷.

Uit deze verdeling kunnen we conclusies trekken, die een representatief beeld geven van de spreiding van de beslissingen op dit niveau van de procedure. De beslissingen tot doorverwijzing naar de *Services d'aide à la jeunesse* of de *Comités voor Bijzondere Jeugdzorg* voor vrijwillig aanvaarde hulp maken slechts een heel klein deel uit van de oriëntaties die het parket aan de dossiers geeft (4,5%)⁸. Hetzelfde geldt voor de praetoriaanse alternatieve maatregelen (4,2%) - bemiddeling (0,6%) of herstelgerichte maatregelen (3,6%) - die allebei heel marginaal blijven. Niettegenstaande ze heel ongelijk vertegenwoordigd zijn naar gelang het arrondissement en het taalregime, maken ze (gecumuleerd) nooit meer dan 8% uit⁹. Sponering van het dossier is

⁴ Onderzoeksproject - Afdeling Criminologie - Januari 1999.

⁵ De acht gerechtelijke arrondissementen werden geselecteerd op basis van een diversificatieprincipe qua taalregime, qua belang van het arrondissement en de al dan niet intern aanwezige structuren. De arrondissementen die aldus werden geselecteerd, zijn: Antwerpen, Brussel, Charleroi, Gent, Mechelen, Namen, Nijvel en Dendermonde.

⁶ De stalen werden willekeurig samengesteld op basis van de systematische inventarisatie en met behulp van precieze instructies die vooraf met de magistraten werden afgesproken.

⁷ De andere beslissingen zijn ofwel voorafgaande of voorbereidende handelingen of handelingen ter uitvoering van een oriënterende beslissing (terbeschikkingstelling van het parket, oproeping, ter info, te wachten gelegd, administratieve handelingen voor lopende beslissingen...), ofwel verwijzingen naar een ander arrondissement om redenen van territoriale bevoegdheid.

⁸ We benadrukken dat het hier enkel over minderjarige delinquenten gaat.

⁹ Herstelgerichte maatregelen worden slechts toegepast in 4 van de 8 arrondissementen; de grootste frequentie zien we in Brussel (8%).

altijd veruit het meest voorkomende eindresultaat (71%). En in 20% van de gevallen tenslotte mondt de afhandeling van het dossier uit in een doorverwijzing naar de jeugdrechter, hetzij via rechtstreekse dagvaarding¹⁰ (3%), hetzij door het dossier na saisine prioritair te behandelen (3%), hetzij door een dagvaarding via procesverbaal (art. 46bis) - heel zeldzaam - (0,6%) of, het meest voorkomende geval, door saisine van de jeugdrechter (13%).

Spreiding van de determinerende oriëntaties door het parket (telling)

SAJ en CBJ	203	4,5%
Seponering	3236	71%
Alternatieve afhandeling	165	3,6%
Strafbemiddeling	26	0,6%
Saisines van de jeugdrechter	620	14%
Rechtstreekse dagvaarding	179	4%
Vastlegging als prioriteit na saisine	117	2,6%
	4546	100%

3.2. De door de jeugdrechter genomen maatregelen

De 30 jeugdrechters in kwestie registreerden wat hen betreft 1.155 beslissingen, d.i. ongeveer 42% van de beslissingen die tijdens deze periode en in hun arrondissementen potentieel geregistreerd konden worden. Dit volume kan ruwweg worden geschat op 10% van het aantal beslissingen dat jaarlijks door de jeugdrechters worden genomen ten aanzien van minderjarige delinquenten. Van deze beslissingen zijn er 888 maatregelen in de ware betekenis van het woord.¹¹ Het is op basis hiervan dat een zicht kan worden verkregen op de spreiding van de door jeugdrechters genomen maatregelen. (zie tabel volgende p.)

Van het totale aantal maatregelen wordt 60% uitgesproken als voorlopige beschikking. Het overige 40% van de maatregelen worden opgelegd door een vonnis gewezen op tegenspraak. Indien er geen rekening wordt gehouden met de juridische aard van de beslissing, wordt een haast gelijke verdeling vastgesteld: enerzijds maatregelen waarbij de minderjarige aan het gezinsmilieu wordt onttrokken, anderzijds maatregelen die toelaten dat de minderjarige bij zijn gezin blijft.

Binnen de eerste groep van maatregelen komen de

beslissingen tot plaatsing in een gemeenschapsinstelling het vaakst voor: ze vertegenwoordigen iets meer dan één maatregel op vier. De plaatsingen in een privé-inrichting zijn minder talrijk, maar maken nog altijd 20% uit van de door de jeugdrechter getroffen maatregelen. Voorlopige plaatsing in een arresthuis - op basis van artikel 53 van de wet van 1965 - blijft vrij zeldzaam, maar vertegenwoordigt toch nog 4% van het totaal aantal maatregelen. De uithandengeving van de jeugdrechtbank en de doorverwijzing naar een rechtbank voor volwassenen komt minder vaak voor, met name in ongeveer 1% van de gevallen. Even zeldzaam zijn de maatregelen van plaatsing bij een betrouwbaar persoon (1%) en plaatsing in een psychiatrische inrichting (0,7%).

De relatieve zeldzaamheid van deze laatste maatregelen geeft ons echter niet het recht om een aantal specifieke en belangrijke vragen die een aantal onder hen oproepen, te minimaliseren. Het doel van ons onderzoek is evenwel het besluitvormingsproces in zijn totaliteit te analyseren volgens een kwantitatieve methode die in de eerste plaats werkt volgens de wet van de grote getallen. Om die reden kan aan deze meer marginale maatregelen dan ook slechts beperkte aandacht worden besteed, ook al liggen ze vaak in de lijn van politieke vragen of komen deze vragen juist in media aan bod. Het resultaat van deze inventarisatie maakt het op zijn minst wel mogelijk om de inzet wat beter in zijn context te plaatsen, net zoals de analyse van de dossiers van haar kant enkele denkpistes oplevert.

De maatregelen waarbij een jongere in zijn leefomgeving wordt gehouden, zijn onderverdeeld in drie relatief vergelijkbare delen. De gewone ondertoezichtstellingen komen het meest voor: ze vertegenwoordigen 18% van het totaal aantal maatregelen. De prestaties "van opvoedkundige of filantropische aard" worden toegepast in een iets kleiner aantal gevallen (16%). De berisping tenslotte maakt 14% uit van de aldus onderzochte maatregelen.

Wanneer vervolgens de maatregelen die uit elk van beide procedures kunnen voortvloeien, worden onderscheiden op grond van hun juridische basis, dan worden enkele opvallende tendensen zichtbaar. De plaatsingen in een openbare instelling komen bijna altijd (94%) voort uit een voorlopige beschikking. Dit overwicht van de voorlopige procedure wordt bevestigd door de plaatsingen in een privé-inrichting, zij het in mindere mate (75%). Het aandeel maatregelen met een

Bemiddeling vinden we in slechts twee van de arrondissementen in kwestie terug: de maximale frequentie tijdens de observatieperiode stellen we vast in Charleroi (3,7%).

¹⁰ De term 'rechtstreekse dagvaarding' verwijst hier niet naar artikel 47 van de wet van 8 april 1965, maar naar de situatie waar het parket dedelijk het dossier doorverwijst naar de jeugdrechtbank. Deze procedure houdt onder meer (maar niet exclusief) de dagvaarding op grond van art. 46bis van de wet van 8 april 1965 in. Ook de versnelde procedure wordt hieronder begrepen. De term 'rechtstreekse dagvaarding' werd door de jeugdrechters zelf voorgesteld op het moment van de uitwerking van de tabellen.

¹¹ De andere geregistreerde beslissingen zijn vrijspraken of heropeningen van de debatten, opheffingen van maatregelen, terugplaatsing in de gezinsomgeving of medisch-psychologisch onderzoek, of nog aanvragen tot sociaal onderzoek met het oog op uithandengeving of aanvragen van sociale enquêtes.

Spreiding van de maatregelen van de jeugdrechters (inventarisatie)

Vonnissen	aantal	aandeel in het totale aantal uitspraken	aandeel in het totale aantal maatregelen
Berisping	125	35%	14%
Ondertoezichtstelling	61	17%	7%
Ondertoezichtstelling + gemeenschapsdienst	100	28%	11%
Plaatsing bij betrouwbaar persoon	5	1%	1%
Plaatsing in privé-inrichting	40	11%	5%
Plaatsing in openbare instelling	14	4%	2%
Plaatsing in psychiatrie	1	0,3%	0,1%
Uithandengeving	11	3%	1%
Totaal veroordelingen	357	100%	40%
Beschikkingen	aantal	aandeel in het totale aantal beschikkingen	aandeel in het totale aantal maatregelen
Ondertoezichtstelling	103	19%	12%
Ondertoezichtstelling + gemeenschapsdienst	44	8%	5%
Plaatsing bij betrouwbaar persoon	4	1%	0,5%
Plaatsing in privé-inrichting	120	23%	14%
Plaatsing in openbare instelling	220	41%	25%
Plaatsing in psychiatrie	5	1%	1%
Plaatsing in huis van bewaring	35	7%	4%
Totaal beschikkingen	531	100%	60%
Totaal vonnissen en beschikkingen	888		100%

"onttrekking uit de leefomgeving" volgt dus veel vaker uit een voorlopige beschikking (71% van de beschikkingen) dan uit een vonnis (18% van de vonnissen). Bij de opvoedkundige of filantropische prestaties wordt daarentegen het omgekeerde fenomeen vastgesteld: 69% wordt opgelegd via vonnis, terwijl 31% voortvloeit uit een beschikking¹².

4. Profiel van de doelgroepen

Het corpus van het onderzoek steunt op de toepassing van een dubbele aanpak - dossieranalyse en vragenlijst - op twee verschillende steekproeven. Het basismateriaal voor de analyse bestaat zo, in elke fase van het gerechtelijke systeem, uit een staal van beslissingen waarvan de spreiding globaal genomen de "reële" spreiding weerspiegelt, t.t.z. deze die afgeleid wordt uit de inventarisatieprocedure¹³. De analyse heeft betrekking op 649 dossiers en 613 vragenlijsten op het niveau van het parket, en op 476 dossiers en 442 vragenlijsten op het niveau van de besluitvorming door de jeugdrechter.

Het eerste type van resultaat bestaat uit het weergeven van informatie die toelaat *de populaties te beschrij-*

ven die het voorwerp van een beslissing van het parket uitmaken of die een maatregel krijgen opgelegd door de jeugdrechter. De kennis die hieruit voortvloeit, heeft in de eerste plaats betrekking op de inbreuken die aan de basis liggen van de onderzochte beslissingen, en op het gerechtelijk verleden van de minderjarigen in kwestie. Beide populaties werden eveneens bestudeerd vanuit verschillende socio-demografische kenmerken met betrekking tot de leeftijd, het geslacht, de nationaliteit en de afkomst van de minderjarige, maar ook met betrekking tot zijn schoolsituatie en de gezinssituatie. Deze laatste twee aspecten werden onderworpen aan een analyse die verder gaat dan een louter beschrijving van het type scholing of van de gezinsstructuur. Wat de scholing betreft, werd nader ingegaan op de melding van specifieke problemen, in het bijzonder schoolverzuim. De gezinssituatie werd op diverse aspecten geanalyseerd: de gerechtelijke of psychiatrische antecedenten binnen de familie, de socio-economische situatie, of nog, de verstandhouding binnen het gezin. Tenslotte maakte ook de informatie in de dossiers met betrekking tot drie types van probleemgedrag - agressief gedrag, het gebruik van legale of illegale drugs, en weglopen - deel uit van het onderzoek.

¹² We zien echter verschillende tendensen in beide taalgewesten: aan Nederlandstalige kant, waar de maatregel over het algemeen minder vaak wordt toegepast, gebeurt dat vaker op basis van een voorlopige beschikking.

¹³ Om een correcter beeld te geven van de twee bestudeerde populaties hebben we gebruik gemaakt van een wegingscoëfficiënt om de systematische fout te corrigeren, die wordt veroorzaakt door de afwijkingen tussen de verdeling van de steekproeven en de reële verdeling.

4.1. Kenmerken van delinquentie

We beginnen deze beschrijving met een kort overzicht van de "misdrijf"kenmerken in de twee bestudeerde populaties. Deze oefening blijkt moeilijker dan men op het eerste gezicht zou denken. De beslissing van de parketmagistraat of van de jeugdrechter kan immers betrekking hebben op één enkele inbreuk - dat is het geval voor 77% van de onderzochte dossiers op parket-niveau en voor 36% van de dossiers op het niveau van de jeugdrechter - maar ze kan evengoed betrekking hebben op meerdere "misdrijven". Indien het over meerdere inbreuken gaat, kunnen de geregistreerde feiten van dezelfde of van verschillende aard zijn. Zo ligt pluriforme delinquentie aan de basis van 15% van de onderzochte beslissingen op parket-niveau, en van 51% van de maatregelen op het niveau van de jeugdrechter. Het veruit meest geobserveerde "misdrijf" type, alleenstaand of in combinatie met andere inbreuken, is - in beide stalen - diefstal (van alle vormen). In het hierna-

volgende tabel worden de frequenties weergegeven van de andere meest vastgestelde types van misdrijven.

De omstandigheden van de misdrijven kunnen eveneens sterk variëren. Zo wordt er expliciet gewag gemaakt van geweld in 21% van de geanalyseerde beslissingen op parket-niveau en in 49% van de onderzochte beslissingen op het niveau van de jeugdrechter. De tabel vermeldt eveneens andere geobserveerde omstandigheden voor ten minste één van de gepleegde feiten: het gebruik van wapens, het plegen van feiten in groep, in bende of georganiseerde groep, of nog, in een schoolcontext.

Wat het gerechtelijk verleden van de minderjarigen in kwestie betreft, kunnen ook nog enkele cijfers worden meegegeven: 36% van de minderjarigen die het voorwerp uitmaakte van een beslissing van het parket, heeft vroeger reeds (gekende) feiten gepleegd, en 38% had al het voorwerp uitgemaakt van een of andere vorm van gerechtelijke tussenkomst; het respectievelijke aandeel bedraagt 46% en 42% voor de minderjarigen die een maatregel opgelegd kregen van de jeugdrechter.

	Dossiers Parket	Dossiers Rechters
<i>Meest vastgestelde misdrijven</i>		
Diefstal	41%	68%
Enkel	33%	30%
Gecumuleerd	8%	38%
Vandalisme, beschadiging of vernieling	13%	12%
Enkel	9%	1%
Gecumuleerd	4%	11%
Afpersing, heling of oplichting	6%	11%
Enkel	4%	3%
Gecumuleerd	2%	8%
Gebruik en bezit van verdovende middelen	15%	23%
Enkel	10%	3%
Gecumuleerd	5%	20%
Handel in verdovende middelen	3%	7%
Enkel	1%	0.4%
Gecumuleerd	2%	6%
Opzettelijke slagen en verwondingen	13%	20%
Enkel	10%	5%
Gecumuleerd	4%	16%
Andere (< 5%)		
<i>Kenmerken en omstandigheden van de delicten</i>		
Gebruik van geweld	21%	49%
Gebruik van een wapen	6%	19%
In groep	47%	52%
In een georganiseerde bende	8%	18%
Schoolkader	13%	17%
<i>Pluriforme delinquentie</i>		
Cumulatie van feiten van een verschillend type	15%	51%
<i>Gerechtelijk verleden</i>		
Vroegere feiten	36%	46%
Vroegere gerechtelijke tussenkomst	38%	42%

4.2. Socio-demografische kenmerken

De verschillende verzamelde gegevens geven van deze "doelgroep" het beeld weer van een populatie die zich duidelijk onderscheidt van de globale jeugd in België. Met betrekking tot bepaalde socio-demografische aspecten zijn er cijfers over de referentiepopulatie beschikbaar; de differentiatie is in die gevallen uiteraard het resultaat van de vergelijking daarmee. Voor andere aspecten kan door het gebrek aan referentiegegevens, de draagwijdte van de cijfers niet naar behoren geanalyseerd worden. Zij laten evenwel geen twijfel bestaan over de specificiteit of het belang van de vastgestelde fenomenen.

Eerst en vooral dient te worden opgemerkt dat de populatie die het voorwerp uitmaakt van de beslissingen van het parket, gemiddeld iets jonger is dan deze die een maatregel van de jeugdrechter opgelegd krijgt. In beide gevallen is de leeftijdscategorie van 15 tot 18 jaar het best vertegenwoordigd.

De twee bestudeerde populaties vertonen eveneens grote verschillen qua nationaliteit en etnische afkomst. De *oververtegenwoordiging van minderjarigen met buitenlandse nationaliteit* - buiten de Europese Unie - bij de minderjarigen die het voorwerp uitmaken van een rechterlijke beslissing, blijkt heel duidelijk wanneer de gegevens uit onze steekproeven (19% en 24%) worden vergeleken met deze waarover men beschikt met betrekking tot de globale bevolking. Onder de minderjarigen vertegenwoordigt de groep van niet-Europese vreemdelingen (buiten de EU) in België ongeveer 4,4%. Indien rekening wordt gehouden met *de etnische afkomst* van de minderjarigen, ongeacht hun nationaliteit, wordt deze vaststelling nog versterkt: het respectievelijke aandeel neemt in onze steekproeven dan toe tot 28% en 44%.

Naast deze - nauwkeurig te verifiëren - oververtegenwoordigingen zetten bepaalde cijfers die uit onze steekproeven kunnen worden gehaald, duidelijk het ontegensprekelijke belang van bepaalde problematieken binnen de groep van minderjarigen die met het gerecht in aanraking komen, in de verf.

Steekproeven "parket" en "rechters" - Leeftijdscategorieën

	minder dan 10 jaar	10 tot 13 jaar	14 jaar	15 jaar	16 jaar	17 jaar	18 jaar en meer	Totaal
"parket"	2%	15%	9%	17%	21%	28%	8%	100%
"rechters"	0%	7%	11%	14%	28%	31%	9%	100%

Of het nu gaat om de populatie die het voorwerp uitmaakt van een beslissing in de eerste of tweede fase van de procedure, *het mannelijke overwicht* valt niet te ontkennen. Deze eerste vaststelling is allesbehalve nieuw.

Het verschil dat zich daarentegen op het vlak van het type scholing aftekent, is daarentegen meer miskend. Onder de minderjarigen die het voorwerp uitmaken van een rechterlijke beslissing, zijn de jongeren *uit het algemeen onderwijs* zeer duidelijk *ondervetegenwoordigd*. De jongeren die een algemene richting volgen, maken globaal gezien dus minder kans om in aanraking te komen met het parket en nog minder met de jeugdrechter. Deze vaststelling blijft ook geldig indien rekening wordt gehouden met het feit dat in de populatie van minderjarigen die met gerecht in aanraking komen, de leeftijdscategorie van 14 tot 18 jaar de bovenhand heeft en dat het net vanaf 14 jaar ongeveer is dat het aandeel jongeren dat in het algemeen onderwijs is ingeschreven, heel sterk afneemt. Zo liggen de percentages van jongeren die geen algemene richting volgen (76% in ons eerste staal en 89% in het tweede) sterk boven de cijfers die kunnen worden afgeleid uit de beschikbare statistieken (zowel op federaal als op Gemeenschapsniveau) waar ze ongeveer 40% vertegenwoordigen van de schoolgaande jeugd in het secundair onderwijs, en tot 50% vanaf het derde jaar.

In de schoolse sfeer, eerst en vooral, is de *melding van problemen op school* en met name van *schoolverzuim* een *relatief vaak voorkomend fenomeen*, vooral bij de groep van minderjarigen die een maatregel van de jeugdrechter opgelegd kregen. Bij die groep maakt het dossier immers bijna één keer op twee gewag van occasioneel, herhaald of permanent schoolverzuim¹⁴.

De cijfers in verband met de situatie van gebroken gezinnen laten geen enkele specifieke commentaar toe.

Niettemin moet wel het belang onderstreept worden van *het aandeel minderjarigen uit gezinnen die reeds in aanraking zijn gekomen met het gerecht*. Binnen de populatie van minderjarigen die door de jeugdrechter een maatregel opgelegd kregen, komt (minstens) 33% uit zulke gezinnen. Dit percentage toont aan in welke mate de inschakeling van een minderjarige in een gerechtelijk traject deel uitmaakt van een familiale historiek.

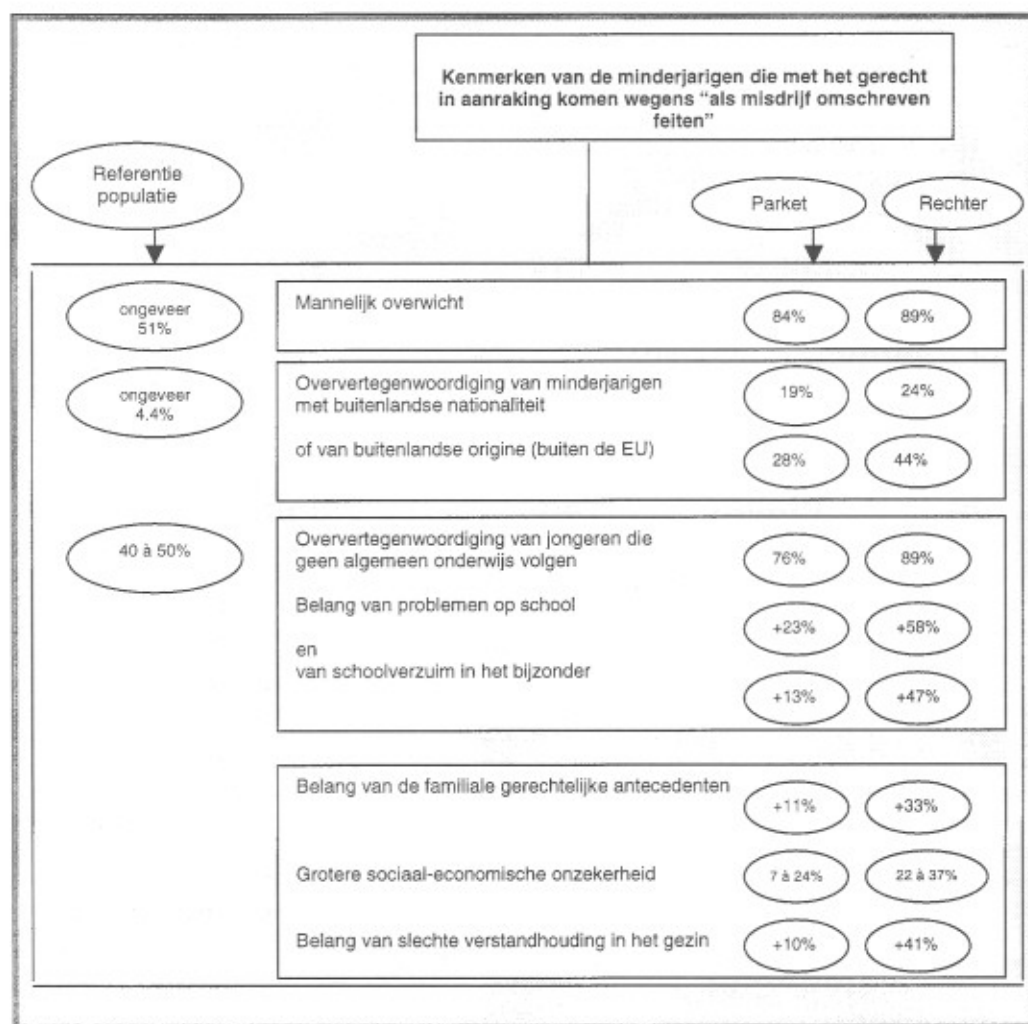
Ook een precare professionele situatie lijkt vaker voor te komen in de gezinnen van die minderjarigen die voor een crimineel feit met het gerecht in aanraking komen dan in de globale bevolking. Van de groep die werd onderworpen aan een maatregel van de jeugdrechter, komt 22 tot 37% van de minderjarigen uit een gezin waar werkonzekerheid heerst¹⁵; bij degenen die een beslissing van

¹⁴ Het teken (+) in de tabel betekent dat het percentage werd berekend op basis van alle dossiers, met inbegrip van de dossiers die geen enkele informatie bevatten over de onderzochte variabele. In dat geval, moet u de informatie lezen als: *er zijn ten minste ...*

het parket opgelegd kregen, vertegenwoordigen ze 7 tot 24%. Twee andere indicatoren lijken te bevestigen dat het om een groep gaat die *in grotere onzekerheid leeft op sociaal-economisch gebied*. Zo hebben de gezinnen van (minstens) 17% van de jongeren die een maatregel van de jeugdrechter opgelegd krijgen, schulden en wordt 18% van de gezinnen, uit hoofde van ten minste een van de ouders, onbekwaam geacht om te voorzien in de behoeften van de minderjarige.

Tenslotte toont het onderzoek van de dossiers, bekeken vanuit het gezinsklimaat, duidelijk het belang aan van een *slechte verstandhouding tussen de jongeren en hun ouders*. Zo wordt in 41% van de dossiers van de jeugdrechter melding gemaakt van een slechte gezins-sfeer.

Een correcte interpretatie van deze eerste resultaten rechtvaardigt, en we dienen dit te benadrukken, geen enkele conclusie in termen van criminaliteit. Het is niet zonder belang hier even aan te herinneren. Zoals het wel meer het geval is met statistische gegevens, zijn de hier geanalyseerde cijfers het resultaat van een doorverwijzingspraktijk naar het gerechtelijke apparaat, van de politionele activiteit en van de gerechtelijke activiteit, net zozeer als van de delinquentie zelf. Hypotheses geformuleerd in termen van een hogere graad van delinquentie bij jongens, bij jongeren uit andere onderwijsrichtingen dan het algemeen onderwijs, bij jonge allochtonen of in economische benadeelde gezinnen, zijn dus geheel niet pertinent.

¹⁵ Met werkonzekerheid bedoelen we de volgende situaties: een uitkering genietend, zonder tewerkstelling, invalide of in hechtenis. De indicator verwijst naar de professionele situatie van de vader, of van de moeder in geval van eenoudergezinnen. Het percentage bedraagt 22% (rechters) en 7% (parket) als we alle dossiers in beschouwing nemen en respectievelijk 37% (rechters) en 24% (parket) als we enkel kijken naar de dossiers waarin we enige informatie vinden over de professionele situatie.

Daartegenover staat wel dat zich de volgende vaststelling opdringt: de groep minderjarigen die in aanraking komt met justitie, en vooral degenen die voor de jeugdrechter moet verschijnen, is een groep die zeer kwetsbaar is op zowel schools, familiaal als sociaal-economisch vlak. De vraag in welke mate deze kwetsbaarheid aanleiding geeft tot meer delinquentie of in welke mate dit een grotere kans op doorverwijzing naar de gerechtelijke instanties - of beide samen - oplevert, valt buiten het domein van dit onderzoek.

Niettegenstaande we voor "wat er gebeurt" vóór de beslissing van het parket, verwijzen naar andere werken, is het doel van dit onderzoek echter wel om te evalueren op welke wijze deze verschillende kenmerken tussenkomen in de besluitvorming van de parketmagistraat en de jeugdrechter.

De selectiviteit op het niveau van het parket kan reeds worden aangetoond op basis van een louter vergelijking van de twee steekproeven. De vastgestelde afwijking tussen beide cijferreeksen kan nochtans te wijten zijn aan zowel het feit dat er minder informatie aanwezig zou zijn in de dossiers van het parket dan in die van de jeugdrechters, als aan de selectiviteit die op parketniveau aan de dag zou worden gelegd. Vandaar dat enkel via een statistische analyse, toegepast op elk van de populaties afzonderlijk, daadwerkelijk kan worden nagegaan of de verschillende variabelen van invloed zijn op de besluitvorming van de parketmagistraat enerzijds en van de jeugdrechter anderzijds.

5. De besluitvormingslogica

Dit luik van het onderzoek kan, ondanks de massa informatie die hieromtrent verzameld werd, in het kader van dit artikel slechts heel summier besproken worden.

De basisvraag is hier de volgende: op grond van welke elementen sturen de beslissers het dossier in een bepaalde richting, respectievelijk treffen ze een bepaalde maatregel? Via hun antwoorden op de vragenlijst geven de magistraten hierover wat meer informatie. Voor elke getroffen beslissing hebben ze immers de verschillende beoordelingselementen waarmee ze rekening houden bij hun keuze aangegeven. Zo citeren de parketmagistraten het vaakst, in volgorde van belangrijkheid: het type delict, de omstandigheden van het delict, de antecedenten en het gedrag van de minderjarige. Daarna volgen: de familiale dynamiek en de scholing. De jeugdrechters van hun kant houden in de eerste plaats rekening met het gedrag van de minderjarige en de familiale dynamiek. Vervolgens komen de elementen in verband met het misdrijf aan bod: het type delict, de omstandigheden en het gerechtelijk verleden. Pas daarna volgen de elementen in verband met de scholing.

Door een kruisanalyse te maken van de variabelen afkomstig uit de geanalyseerde dossiers en de beslissingen, kon in een tweede fase de expliciet ingeroepen besluitvormingslogica geconfronteerd worden met deze die daadwerkelijk wordt vastgesteld. Daartoe werd achtereenvolgens twee statistische procedures toegepast. De eerste procedure¹⁶ onderzoekt elke variabele apart en geeft een antwoord op volgende vraag: is er sprake van een differentiële afhandeling van het dossier op basis van het ene of het andere kenmerk? De tweede¹⁷ bestudeert tegelijk de invloed van alle variabelen samen. Dergelijke methode houdt rekening met de interactie tussen de verschillende variabelen en laat uiteindelijk toe die variabelen te onderscheiden die "indien de rest gelijk blijft" een significante invloed hebben op de beslissing.

5.1. Besluitvormingslogica op het niveau van het parket

Het meest markante verschil tussen beide fasen van de procedure is de plaats die de elementen in verband met de feiten waarvan de minderjarige wordt beschuldigd, innemen in de besluitvorming. Op het niveau van het parket, hebben de "misdrijf"kenmerken een *bepalende invloed* op de behandeling van het dossier, terwijl hun invloed op het niveau van de jeugdrechter min of zelfs onbestaande is. Het verkregen beeld beantwoordt in deze dan ook zeer goed aan de omschrijving die gewoonlijk aan de rol van het parket wordt gegeven.

Onafhankelijk van elk ander element is pluriforme delinquentie het meest bepalende element in de beslissing tot doorverwijzing van het dossier naar de rechter. De kans dat het dossier wordt doorverwezen naar de rechter is in dat geval bijna vijf keer groter. De vaststelling van feiten binnen het kader van een georganiseerde bende verdrievoudigt de kans op vatting van de jeugdrechter. Bij diefstal wordt die kans meer dan verdubbeld. Hetzelfde geldt trouwens ook voor feiten in verband met verdovende middelen. Het feit dat de minderjarige in staat van recidive verkeert, vergroot de kans op doorverwijzing naar de rechter tussentijd met meer dan het dubbele (2,6).

Het belang van de variabelen aangaande het delinquentieprofiel binnen het besluitvormingsproces moet echter meteen gerelativeerd worden. De geobserveerde logica's wijzen immers ook op een sterke invloed van andere types variabelen. Laat ons iets nader ingaan op drie hiervan.

Een slechte verstandhouding met de ouders, voor eerst, is, als hierover iets te vinden is in het dossier, een van de variabelen die volgens de analyse, als "al de rest gelijk blijft", een van de grootste invloeden heeft op het verdere verloop van het dossier. De kans dat het dos-

¹⁶ Klassieke Chi2-test.

¹⁷ Logistische regressie.

sier op het spoor van de "jeugdrechter" wordt gezet, verdrievoudigt bijna.

Professionele onzekerheid, vervolgens, leidt, als de magistraat ervan op de hoogte is, op dezelfde manier en onafhankelijk van alle andere variabelen, bijna drie keer meer tot doorverwijzing naar de rechter.

De buitenlandse origine van de minderjarige, tenslotte, is een derde element dat, onafhankelijk van alle andere factoren, het besluitvormingsproces significant beïnvloedt. De kans op doorverwijzing naar de rechter wordt meer dan verdubbeld. Eerder werd reeds vastgesteld dat de minderjarigen van buitenlandse origine (niet-EU-onderdanen) in de beslissingen op parket-niveau reeds oververtegenwoordigd zijn, maar nog meer binnen de groep die een maatregel van de jeugdrechter opgelegd krijgt. De analyse bevestigt aldus dat hun duidelijkere oververtegenwoordiging op het tweede besluitvormingsniveau het gevolg is van een selectiviteit door het parket, onafhankelijk van enige andere factor, zelfs in tegenspraak met de gunstige invloed die bepaalde 'positieve' kenmerken zouden laten veronderstellen.

Het onderzoek naar de invloed van elke variabele afzonderlijk wijst eveneens op een verschillende behandeling op basis van het type van de gevolgde opleiding. Terwijl ze al oververtegenwoordigd zijn in de groep die aan een beslissing van het parket onderworpen is, lopen de minderjarigen die geen onderwijs van het algemene type volgen bovendien nog meer kans dan de anderen op een vating van de jeugdrechter. De vastgestelde invloed is significant. In tegenstelling tot de eerder genoemde variabelen blijkt deze variabele echter niet bepalend "als alle andere factoren gelijk blijven". De invloed van de variabele 'scholing' op de behandeling van de dossiers lijkt dus voort te komen uit de interactie met andere variabelen.

Belangrijker nog is de impact van problemen op school en in het bijzonder schoolverzuim. Zo hangen problemen in het schoolse leven - zoals het van school gestuurd worden, kennelijke onverschilligheid, agressiviteit of verzuim - heel nauw samen met een doorverwijzing van het dossier naar de rechter. Maar opnieuw, wanneer deze variabele een invloed heeft op de beslissing, dan is dat ongetwijfeld omwille van significante verbanden met andere variabelen. Wanneer die relaties van nabij worden bekeken, dan blijkt goed dat deze variabele daadwerkelijk een strategische plaats inneemt. De problematische schoolervaring vormt de kern van een geheel van significante verbanden met zowel verzwarende "misdrijf"kenmerken als met het gewicht van een gerechtelijk verleden, met familiale problemen van diverse aard, of nog, met problematische gedragingen (agressief gedrag en in tweede instantie druggebruik). Een van de sterkste banden tus-

sen de verschillende variabelen - andere dan variabelen aangaande de beslissing - is deze tussen de melding van problemen op school en de vaststelling van een slechte verstandhouding in het gezin of de perceptie door de magistraat van een problematische gezinsdynamiek. Wij beperken ons tot de vaststelling dat er binnen de groep minderjarigen die met het gerecht in aanraking komen, een belangrijke congruentie bestaat tussen deze twee vormen van probleemdomeninen die raken aan een aantal essentiële dimensies van de leefwereld van de minderjarige.

De invloed van een laatste reeks van factoren, tenslotte, dat onderzocht werd, is het probleemgedrag waarover in het dossier wordt gesproken. De melding van agressief gedrag, druggebruik en weglopen zijn drie types van gedragingen die, elk afzonderlijk beschouwd, een significante band vertonen met een verhoogde graad van doorverwijzing naar de jeugdrechter. Maar het zijn opnieuw de veelvuldige relaties met andere variabelen, kenmerken in verband met het delinquentieprofiel of gezinskenmerken, die hun impact op de besluitvorming verklaren.

5.3. Besluitvormingslogica op het niveau van de jeugdrechter

Het eerste type van procedure, waarin elke variabele afzonderlijk wordt bekeken, laat toe in een eerste fase de variabelen die aanleiding geven tot een differentiële behandeling van het dossier, te onderscheiden van de variabelen die op dit vlak geen enkele invloed hebben.

De meest opvallende vaststelling is de volgende: waar de besluitvormingslogica op het niveau van het parket sterk doortrokken is van elementen in verband met het delinquentieprofiel van de minderjarige, is dat op het niveau van de jeugdrechters bijna helemaal niet het geval. Met andere woorden, de "misdrijf"kenmerken hebben haast geen impact op de keuze van de maatregel die daadwerkelijk zal worden toegepast.

Het gerechtelijk verleden, daarentegen, vertoont dan weer een heel significante invloed: hoe belangrijker de terugkeer in het gerechtelijk circuit, hoe zwaarder de maatregel. Dit wijst op een escalatie-effect. Deze vaststelling dient evenwel aangevuld te worden met een andere, even belangrijke constatering. Nader onderzoek van de populatie minderjarigen die in een Gemeenschapsinstelling werd geplaatst, toont aan dat, wanneer de jeugdrechter dergelijke beslissing neemt, ongeveer vier keer op de tien niet eerst een andere maatregel geprobeerd werd¹⁸.

Het zijn evenwel vooral de drie types van factoren in verband met de scholing, de gezinssituatie en het probleemgedrag die de beslissing van de jeugdrechter beïnvloeden.

¹⁸ Deze verhouding bedraagt meer dan 50% voor plaatsingen in een privé-instelling.

Dit laat ons toe te besluiten dat *de daadwerkelijke besluitvormingslogica* - meer dan deze die expliciet op de vragenlijst werd ingevuld - *in hoofdzaak overeen komt met een beschermend model*, in die zin dat de moeilijkheden in het persoonlijke leven een essentiële impact hebben op de beslissing.

Deze vaststelling moet evenwel onmiddellijk sterk worden *genuanceerd*. *School-, familiale of gedragsproblemen, leiden heel vaak* - om niet te zeggen uitsluitend - *tot een verhoogd aantal plaatsingsmaatregelen*, en vooral tot plaatsingen in een openbare instelling, ten nadele van maatregelen van ondertoezichtstelling of gemeenschapdienst. Dit geldt evenzeer voor de gemeenschapdienst: hoe meer moeilijkheden de jongere heeft, hoe minder de maatregel wordt toegepast.

Bepaalde socio-demografische kenmerken - levenssituaties waar je niet omheen kunt - blijken eveneens een grote impact te hebben op de behandeling van het dossier. Terwijl het geslacht op het niveau van het parket geen invloed lijkt te hebben binnen de besluitvorming, verhoogt op het niveau van de jeugdrechter het feit 'een meisje te zijn' de kans op een plaatsing, zowel in een openbare als in een privé-inrichting. Meisjes komen duidelijk veel minder in aanraking met het gerecht, maar indien het toch gebeurt, dan impliceert de maatregel vaker dan voor jongens dat ze aan het gezin worden onttrokken.

De leeftijd van de minderjarige heeft blijkbaar evenmin een significante invloed in de eerste fase van besluitvorming. In dit stadium van de procedure evenwel verschilt, op een redelijk verrassende manier, de beslissing tot plaatsing in een openbare instelling op een coherente manier volgens leeftijd. De maatregel wordt, in verhouding, beduidend meer gebruikt voor minderjarigen van 14 en 15 jaar, en zelfs voor minderjarigen jonger dan 14 jaar, dan voor de 16- en 17-jarigen. Tenslotte stellen we opnieuw vast dat minderjarigen van buitenlandse origine ontegensprekelijk op een andere wijze worden behandeld.

De procedure waarbij alle variabelen tezamen worden geanalyseerd¹⁹ levert veel minder overtuigende resultaten op dan dergelijke analyse op niveau van het parket. Veelvuldige interdependenties tussen de variabelen neutraliseren ongetwijfeld de mogelijkheid om variabelen te onderscheiden die op zich van bepalende invloed zijn. Nochtans zien we wel enkele variabelen opduiken die "als al de rest gelijk blijft" een significante impact hebben op de beslissing.

De analyse waarbij plaatsingen in een openbare instelling worden onderscheiden van andere beslissingen is de meest overtuigende. Drie variabelen spelen een

rol bij de plaatsing in een openbare instelling, onafhankelijk van eender welke andere factor. Het bekend zijn dat men vroeger reeds is weggelopen, vooreerst, verviervoudigt de kans op plaatsing in een openbare instelling. De slechte familiale verstandhouding geeft meer dan een verdubbeling van de kans op plaatsing in een openbare instelling. De eerder vastgestelde doorslaggevende invloed van deze variabele binnen de eerste besluitvormingsfase wordt hier bevestigd. Tenslotte verdubbelt ook de buitenlandse origine van de minderjarige de kans tot plaatsing "als alle andere factoren voor het overige gelijk blijven". De doorslaggevende invloed van de variabele "buitenlandse origine" heeft als zodanig een cumulatieve invloed op de twee opeenvolgende stadia van de procedure, waarbij telkens de voorkeur wordt gegeven aan de meest ingrijpende beslissingen.

Toegepast op de beslissingen tot plaatsing in een privé-inrichting, stipt de analyse twee variabelen aan. Een slecht gezinsklimaat verdubbelt de kans op dergelijke maatregel. Hetzelfde geldt voor gebroken gezinnen.

Voor de gemeenschapdienst steken twee variabelen lichtjes de kop op: druggebruik en het bestaan van gerechtelijke antecedenten in de familie verminderen allebei de kans op gemeenschapdienst met de helft, op voorwaarde uiteraard dat alle andere factoren gelijk blijven.

De analyse toegepast op de ondertoezichtstelling zonder meer biedt geen uitsluitel. We zien geen enkele significante variabele, waardoor we geen enkele vorm van coherentie kunnen afleiden.

De berisping daarentegen levert een duidelijker resultaat op. In tegenstelling tot wat hetgeen bij de plaatsing in een openbare instelling werd geconstateerd, zal de buitenlandse origine van de minderjarige de kans op een berisping zowat halveren, indien alle andere factoren gelijk blijven. Hetzelfde geldt eveneens voor een slecht gezinsklimaat en, in mindere mate, in geval van een gebroken gezin.

Besluit

"*La rage de vouloir conclure*," zei Flaubert, "*est une des manies les plus funestes*." («*De drang naar een conclusie is een van de verderfelijke manieën*»). Dit citaat is in dit geval maar al te zeer op zijn plaats. Indien het "gegoochel met de cijfers" waaraan we ons hier hebben overgegeven, al enig belang heeft, dan ligt dit zonder twijfel in het feit dat het vragen doet rijzen, debatten voor open verklaart en om een confrontatie met de werkelijkheid vraagt, eerder dan dat er vaststellingen op definitieve wijze worden geformuleerd.

¹⁹ Logistische regressie